

Загорка КАЛЕЗИЋ*

ЈАНКО ЂОНОВИЋ – УМЈЕТНОСТ ИЗМЕЂУ ПРОБЛЕМА И ИЗРАЗА

Апстракт: Овај реферат има за циљ да осветли неке мање познате лирске структуре Јанка Ђоновића које су остале у сјенци његових антологијских пјесама, али и да дâ прилог осветљавању основних поетичких постулата овог ствараоца. Такође, једна од кључних тема овог рада тиче се односа садржине и форме, као основног проблемског „чворишта” Ђоновићеве поезије.

Кључне ријечи: *социјална књижевност, анијажованост, аутибиографски елементи, шемајшика села, однос садржине и форме, сликовитост*

Свака прослава јубилеја једног књижевног ствараоца представља прворазредни догађај за институцију којој слављеник припада и слушалачку публику која се са његовим ликом и дјелом сусреће. Септембра ове године академику Јанку Ђоновићу навршила се стота обљетница рођења, незаобилазан датум за подсећање на вријеме које га је изњедрило и које му је подарило бројне изазове: тежак и частан живот, изузетну виталност и еруптивни таленат, срчану борбеност, високу етичност и истински хуманизам.

Јанко Ђоновић (1909–1991) спада у умјетнике који су по много чему били класични представници покрета социјалне књижевности. Кроз вратнице литературе је прошао рано, као осамнаестогодишњак, да би касније, у зрелом добу, свој књижевни активизам овог предзнака нарочито спроводио кроз рад у листовима и часописима, живећи на Цетињу и у Београду. Ипак, из тог периода потичу и његове значајне збирке пјесама *Горски шокови*, *Камена њочивала* и *Жећ друмова*. Такође, из његовог пера је изашло и више књига документарно-умјетничке прозе (*На Влишави*, *Хронике и њушћисци*, *На леђима Ајенина*, *Окна* и друге). Ако је тач-

* Проф. др Загорка Калезић, Филозофски факултет, Никшић

на теза да сваки умјетник заправо пише једну књигу цијелог свог живота, у случају Јанка Ђоновића могло би се рећи да их има двије – избори из његовог стваралаштва *Каменице* (1971) и *Страх од заборава* (1988) на најпотпунији начин представљају цјелокупни опус овог ствараоца.

Основна премиса покрета социјалне литературе било је стварање таквих дјела у којима доминира актуелна друштвена тематика и социјално ангажован став писца који произилази из критике и револта на животне околности у времену у коме су настала. Социјални проблеми се приказују са идејних позиција, сугеришући неопходност промјена људских односа и друштвеног система у циљу побољшања животних прилика човјека, кројених према мјери достојанства.

Одражавање токова савремености, као и жеља да се утиче на друштвени преображај, карактеристични су и за стваралаштво Јанка Ђоновића. Па ипак, без обзира на експлицитније исказе о овој проблематици у својим записима, по спремности за креирање нових друштвених односа Ђоновић се са својом поезијом налази негдје између Драинца и Цесареца – он није присталица „самоубилачког нихилизма”, али није ни наклоњен тенденциозности. Он просто кроз низање слика горко констатује стање ствари и поредак који влада међу људима, очекујући да ће већ овакво представљање, без директнијег позива на побуну, ипак у човјеку покренути клицу самоодржања, као у пјесми *Пред свјетлошћу*:

Ту, до мене, сусјед болестан и плач дјетета
авлија рошава од биједе
и магарад што пасу
травке изникле у калдрми...

Ближе одређење према конкретним животним појавама и посљедицама које непосредно из њих произилазе доводи до Ђоновићевог тематизовања општих људских питања. Тако се у једној од његових пјесама јављају интензивни тонови бесмисла који се кроз чврсту структуру провлаче од почетка до краја, из строфе у строфу, добијајући све оштрије обресе:

Нашто ми утиснута слова ова овдје,
крволиптање ово
низ прољетне бјелине
ове хартије,
нашто? (Нашто)

У оваквој констелацији животних односа, чак се и процес стварања доживљава као узалудан, јер не може добити битку са пролазношћу и ништавилком. Када се оваквим тоновима дода и социјална нота, која ставља нешто другачији, партикуларнији предзнак пред универзализам худе човјекове судбине, долази се до сљедеће поетске истине – људска трагедија није више садржана у усуду и вољи богова, већ у међуљудским односима, тако уређеним да се назире само двије стране: угњетавачи и угњетени.

Веома је занимљиво како тај однос постаје знатно сложенији када се пренесе на тематику села која представља битан сегмент Ђоновићевог стваралаштва. Посматрано из једног угла – човјек који покушава да укроти природу и себи је прилагоди може се сматрати угњетавачем. Међутим, он је истовремено и угњетени, јер сва његова настојања да истраје у борби за властиту егзистенцију од њега нужно стварају роба који скапава у зноју лица свога. Овај однос се даљим универзализовањем може се посматрати и као „борба непрестана”, између човјека, на једној, и живота, на другој страни. Тако се проклетству људског постојања може дати и другачији предзнак од оног који условљава наглашено потенцирање социјалног темата. Уопште узев, Ђоновић се у својим најбољим остварењима креће управо између ова два пола, између социјалног и универзалног одређења.

„Стварати по нагону” јесте кључна премиса Ђоновићеве поетике, како је установила критичка мисао, која његовим стиховима истовремено много даје, али и одузима. Наиме, управо се нагонска снага, силина израза, посебна горштакча енергија, на појединим мјестима доимају као основно „погонско гориво” Ђоновићеве поезије, али се такође неријетко дешава да се управо опијен властитом снагом израз отме од одговарајуће форме прелазећи тако или у баналност или у такво умјетничко рјешење које, иако необично, неочекивано – не оставља утисак успјелости. Као да је стваралац у једном броју својих стихова био убијеђен да ће се силина емоција које је осјећао приликом стварања свакако пренијети кроз стихове независно од тога да ли садржина и форма ступају у плодотворну везу, остављајући у прилично непосредном односу мисао и израз. Као „отежавајућа околност” јавља се и наглашена наративност његове поезије која неријетко прелази у распричаност. Тако се од остварења до остварења „стварање по нагону” може схватити и као снага, али и као неиздржаност која понеком оштром ивицом зна да поцијепи поетско ткање пјесме.

Стављањем „живота испред књиге”, односно снаге испред организованости, дешавало се да енергија појединих стихова просто оде у

„етар”, а тек један њен дио у стихове саме. Тако се често долазило до комбинације да се у готово свакој Ђоновичевој пјесми може пронаћи барем један стих или један дио вриједан врхунског ствараоца, али и да нема остварења која су од почетка до краја изведена у том маниру.

Ђоновичев поетски поступак у таквим остварењима се, по нашем мишљењу, понајбоље може сагледати кроз пјесму *Нашишо*. Као што је познато, иницијална и финална позиција у пјесми се јављају као мјеста од надређеног значаја, јер уводе читаоца у поетски универзум, и из њега га изводе. Врло често у својим остварењима Ђонович почетке и завршетке твори са повећаном пажњом, те се ријетко у тим позицијама јављају стихови просјечне вриједности. Међутим, „трусно подручје” представља, заправо, средишњи дио у којем аутор себи допусти понеке мањкавости. Тако ћемо у другој строфи затећи лијеп почетак, умјетнички успио, а касније се осјећа приличан пад одабиром неодговарајућих ријечи и синтагми које не припадају истом нити вербалном нити смисаоном миљеу, као и коришћење општих мјеста:

Нашто ми млијечан талас зоре из грања
и дјевојачке руке пружене из сусједства?
Је ли то сан, *илузија*, *умишљена љесџва*,
је ли то само бол на извору мога извирања?

(истакла З. К)

Трећа строфа доноси обиље општих мјеста о непромјењивом, суровом току живота, о празним захватањима, и тек крај наговјештава занимљиву симболичку слику о приближавању кобних, црних кола вијугавом цестом будућности. Слиједи одлично финале које поред наглашене пиктуралности посједује и пажљиво брушену звучну страну израза, те пјесму након пада, опет враћа на узлазну линију:

Нашто крволиптање низ прољетње бјелине
ове хартије
Или можда треба, можда треба да грем,
да на меком узглављу својих снова
као роса на своме откосу
умрем.

Стиче се утисак да Ђонович зна да започне и заврши пјесму, али се у средини „нагонско стварање” отима контроли умјетника, тежећи да у пјесму унесе живот сам, без икакве аутоцензуре у изразу и стваралачком поступку.

Како слика и музика чине битне особине сваког поетског израза, када је ријеч о поезији Јанка Ђоновића могло би се рећи да је ликовност њена доминантна особина, која јој често прибавља сасвим посебну атмосферу. На другој страни, то се не би могло рећи за музичку страну његовог израза. Наиме, велики број пјесама посједује готово прозни ритам што додатно доприноси својеврсној свакодневности његовог израза. Ваља се подсјетити да је Сартр могућност ангажоване литературе везивао искључиво за прозни израз. Поставља се питање, да ли је проза природни амбијент ангажованости, и да ли је случајна чињеница да су Ђоновићеви најангажованији стихови заправо они који су највише прозни, и обратно. Не би се рекло зато што је стваралац о којем је ријеч иза себе оставио и изузетна остварења која плијене и сликом и звуком. Колико сјаја у стиховима из пјесме *Туждарица* која, иако до сада неиздвојена као остварење посебне вриједности, по нашем мишљењу управо то и јесте:

Раздањује се иза широког грма
што погнут чека сунце
да узри у његовим зеленим врховима.
Раздањује се иза пропланака
далеких
и на оштрим бридовима српова
у рукама жетелица
поклеклих.

Још мокро лупање
крила пијетлових
расијеца тишину као весло воду
и тих жубор студенца
улива се негдје у грло зоре.

Пјесма нечија поздравља свитање
са чобанског пута у уранке,
са искиданог
бијелог пута
што зарања у пашњаке.

О, ко то тужи кроз љетњу зору
те јутро свиће у његовом плачу, –
ко си ти, неуморни пјевачу?

Управо наведена пјесма посједује све квалитете сјајне поезије: једноставност израза, богату пиктуралност и колоритност, сјајне, необич-

не слике саопштене таквим ријечима да се стиче утисак лакоће као да је пјесма саму себе написала, и обиље вишезначности, те се у исто вријеме може доживјети као симболичка „прича” о краткоћи и тегобама људског живота када се већ у свитање тужи, али и као уобичајена слика са црногорског крша чиме се уводи у пјесму социјални моменат. Управо оваква остварења у којима универзализам и партикуларизам творе хармоничну цјелину спадају у сам врх Ђоновићевог стваралаштва.

Критичка мисао је установила да поезија Јанка Ђоновића садржи доста аутобиографских момената, штавише да су цијеле пјесме и настајале као настојање пјесника да кроз властити примјер свједочи о тегобама народа. Ипак, и у случају овог пјесника показало се да је најтеже пјевати о ономе што највише боли, јер се човјек и умјетник боре за превласт у емоцијама односно изразу. Када је ту битку добијао обични човјек, поетске творевине нијесу биле врхунске вриједности, а ако је, пак, побједу односио умјетник, добијали смо пјесме израза избрушеног у складу са снагом основног покретачког осјећања.

Како је један од основних постулата покрета социјалне литературе био критички однос према друштвеним појавама, те бунт и незадовољство као услов ангажованости, „дјелање” је било могуће једино са осјећањем бијеса и непристајања на старе позиције. Снага која је произилазила из таквог осјећања била је толика да је често ишла против себе саме – изгледа да је била потребна „страсна мера”, како би рекао Иван В. Лалић, да се пјесма избори са пјесником, али и са собом. Кад год је успио да хармонизује привидне неспојивости, Ђоновић је остављао пјесме такве вриједности које су се уклапале у општу климу покрета којем су припадале, али га и својом изражајном вишезначношћу надилазиле.

Zagorka KALEZIĆ

JANKO ĐONOVIĆ – THE ART BETWEEN PROBLEM AND EXPRESSION

Summary

This paper is to shed light on some of Janko Djonovic's less known lyrical structures which remained in the shadow of his famous poems, but also to highlight essential poetic postulates of the author. Also, one of the key subjects of this work has to do with relation of content and form, as the fundamental „knot” of Djonovic's poetry.

Key Words: *social literature, engagement, autobiographical elements, rural subject matter, relation of content and form, picturesqueness*